

LINUM

Informationsblad från Skånelin

Skånelins kontaktperson
Solgerd Nilsson 046-732674

Hösten 1999

I Linum från våren 1999 presenterades inledningen av en uppsats med titeln "**Fässing, blå bolster och finaste linne**" - Kvinnors arbete till nytta och glädje i Svärdsjö gamla socken.

Här följer avslutningen på uppsatsen.

Linodling

Om tillvägagångssättet av linets odling berättas i början av 1900-talet att man helst valde en bit av nyplog dvs upplöjd lind. Linåkern kallades *linstyttje*, och förbereddes på våren genom noggrann harvning. Gödsling behövdes inte, näringen räckte ändå för linet. Om det var för fet, kraftig jord blev strået grovt och svårt att röta.

Lämpligaste såtiden låg omkring Erik eller Karolina-dagen eller "när häggen blommade". Den mest kunnige på att så skulle även så linet. Det skulle sås så tätt att sju frön fick plats om man satte ner tummen i jorden. "Ropar Erik Wallin i Hökviken var duktig på att så lin, han var efterfrågad i många gårdar." Linåkern skötte sig själv, man rensade i regel inte, men man valde en någorlunda ogräsfri plats.

När de nedersta bladen började gulna, kanske i augusti, var det dags att rycka upp linet. Man sa att man "rev linet", det togs upp så försiktigt att ogräset blev kvar på åkern. Man visste att om man tog det tidigt fick man ett finfibrigare lin, det var viktigt om man skulle söka premie för det färdiga linet. Om fröhusen, knopparna, inte var mogna fick de bli kreatursföda. Man måste då köpa nytt utsäde till nästa år. Socknens fjärdingsmagasin tillhandahöll sådant, oftast var det Riga-frö.

Vid rivningen lades linet nävvis i kors på marken till en hög som kallades *tyssa*. Linet kördes hem och linknoppen ströks av på en *linstråka* och fröhusen fick ramla ner på säckar eller en presenning.

Tyssorna bands ihop till kärvar med halmstrån, kärvarna kallades *fittjer* och las samman om 30 st till en *rök*.

Den benämningen fanns även med i en boppteckning från 1827, där det vid den uppgivna årsväxten angavs: "10 röckar lin á 1 Rd röcken".

Linet kördes efter fröreppningen till ett vattendrag, där man hade *linsänket* för vattenrötning. Vid rötningen sker en förruttelseprocess och linfibrerna löses från varandra. Linsänkena låg i långa rader efter sjökanten och varje gård hade sitt eget sänke.

Ett linsänke gjordes med en tät pålning vid stranden så att pålarna utgjorde en ram för linet. Linkärvarna eller fittjerna lades ner i vattnet, först ett varv och därpå ett tvärsöver. Man fortsatte att växla varv efter varv och linsamlingen höll på detta sätt ihop. På lindhögen lades bräder eller stöer och på dem tunga stenar som höll nere linet i vattnet.

Rötningen tog ungefär 10-14 dagar. När det var klart berodde på temperaturen i vattnet. Att det var klart såg man på att "linet släppte agnon" eller att linet började "räns säg".

Om man gnuggade linet mellan händerna kunde man se om linfibrerna lossnade från stjälken. Det fick nämligen inte bli för mycket rötat, då kunde nästan allt vara förstört.

Linnet togs upp och fick rinna av på stranden och lades så att *skaten* (linets topp) lutade bakåt. Den var svårrotad och kunde på så sätt fortsätta att rötas ett tag. De nedersta linfittjerna fick sköljas av då de oftast var leriga eller dyiga av bottenslam. Linet var tungt och luktade starkt. Det hängdes upp på hässja eller gärdesgård för att torka.

Med vattenrötning på detta sätt blev linet ljus i färgen och gick lättare att bleka.

Linklubbar och skäkter

I stället för att bråka linet med en linbråka har man här i bygden klubbat det. Det skedde med en enkel handklubba i trä eller mekaniskt med en lång stock som fick slå mot en flat sten. Stocken, klubben eller klappen, drevs med vattenhjul. Dessa klubbar inrättades tidigt under 1700-talet.

I Hälsingland började man vid sekelskiftet 1700-1800 att anlägga vattendrivna skäkter med långa skäktvingar och anhåll. Detta kom att underlätta arbetet med skäktingen, som annars var mycket mödosamt. Vi saknar uppgifter om när och var den första skäkten av detta slaget anlades här.

År 1785 byggdes en tullkvarn vid Balungens utlopp av en tullinspektör i Tängar. I samma byggnad inrättades även ett "stampverk", vilket kan vara en stamp för lin, då den hade större ekonomisk betydelse än t ex en vadmalsstamp.

Under andra hälften av 1700-talet lär Stephen Bennet, ansvarig för Flors linnefabrik i Hälsingland, ha propagerat för stående linstampar, stampverk. "Den typen bestod av tre upprättstående stampar eller kilade stockar som i tur och ordning lyftes av knaggarna på en liggande hjulstock. När knaggen gled av föll stampen ner av sin egen tyngd." (J Lundell).

Man fick dock inte anlägga linskäkter fritt innan en Kungl förordning kom år 1819, där gavs tillåtelse för jordägare att "obehindrat anlägga linbråkar och linskäkter." Det verkar stämma väl med uppförandet av linskäkter i vattendragen här i bygden.

Skäktingen däremot sköttes av lejda skäkterskor, oftast var det bestämda och domine-

rande kvinnor. De kanske också var medvetna om sin betydelse då det var ett mycket dammigt och slitsamt arbete.

Till varje skäkt hörde en liten stuga, en skäktkammare, som låg en bit ifrån. Där kunde man vila och inta sina måltider, linägarna medförde mat som där kunde värmas. Den skulle som vid alla andra gemensamhetsarbeten, vara god och riklig. "Då lukta så gött ikring skäktkammaren, så vi barn geck en lov å höppades att då skull bi nå över". Det sägs dock att skäkterskorna kunde få så mycket damm och boss i halsen att det ibland var svårt att äta, och de hände att man var sjuk i flera dagar efter skäktingen.

En "skiaktbod" finns med i bouppteckning från Olmarks i Yttertänger 1814, med säkerhet skäktade man då för hand.

Efter skäktingen vidtog häcklingen för att skilja olika kvaliteter av linet åt. Man använde först en grov sedan en finare häckla. Det förekom även att man till sist borstade linet för att kunna spinna ett mycket tunt och fint garn.

Spånadsredskap

Slända

Det tidigaste redskapet att forma en tråd med är sländan. Den finns inte dokumenterad i skrift från denna bygd, vi vet dock att den funnits ända fram till 1800-talet, dels genom bevarade föremål, dels genom några muntliga uppgifter.

A Backlund, Borgärdet, född 1855 berättade år 1935: "Från min tidigaste barndom minns jag en gammal mormor som spann på slända. Det var ej någon finare spånad som flöt ur hennes krokiga men flitiga fingrar, endast det grövsta materialet från linskäktingen anförtröddes henne; sk skakungar, to, då som är produkter från linet sedan det klubbats, skäkats och häcklats varav det oslitliga blaggaret uppkommer och väves till fässingar, jackor, byxor, garnsäckar t o m sommarstrumpor som efter några tiotals års flitigt begagnande blir mjuka som silke, egen erfarenhet, - Jag har ett dunkelt minne av att den blå- eller totapp varifrån den nedhängande, ständigt snurrande sländan satt, var fastsatt vid en fotställning lik-

som man fäster linhuvud vid vanliga spinnrockar. Jag vill minnas att sländan bestod av en trissa på en ten varpå garnet lindades vartefter som det spans. (NM Eu 10485)

Från Enviken berättade en man f 1885 att man hade slända med sig till fäboden för att tvinna tråd att sömma med.

Spinnrock

Innehav av spinnrock är dokumenterat från 1600-talet. I ett Inventarium från Böhle 1686 uppges "En Tysk rock". I andra uppteckningar noteras: tysk rock 1739, jul rok 1741, hiul rock 1778, spin råck 1795.

Spinnrockarna köptes antingen från Husby eller Hjulbäck i Leksand. A Backlund, borgärdet, uppger i sitt frågelistsvar att det skulle ha funnits en rocksvarvare även inom socknen. "Rullsvare fanns även där och här då rullarna ofta gick sönder för stötar och måste ersättas. I sammanhang kan nämnas att rocksmörja kokades av nötklövarna och den smörjan uppvägde fullt bomoljan. Rockbanden tvinnades av groft lingarn."

Linfästen

Idag ser vi oftast ett svarvat kort linfäste på spinnrocken. Detta följde med från rocksvarvaren. För användes allmänt en "linkäpp" c:a 75-85 cm lång, som i toppen var försedd med ett band, ormskinn eller snöre.

Linnet förbereddes i knäet. Lintappens toppände (skaten) fästes vid förklädeslinningen och linet särades genom att läggas i skira tunna skikt, varannan gång åt vänster, varannan gång åt höger. När hela tappen var genomgången lades käppen på och linet rullades om käppen och fästes med bandet eller snöret.

Linkäppen kunde ha mer eller mindre konstfulla utskärningar.

Garn och tråd

Redan när man började spinna måste man bestämma sig för vad det färdiga garnet skulle användas till så att grovleken kunde anpassas. Vid väffeldagstid (25 mars) skulle allt lin vara uppspunnet. Lingarnet, såväl fint som grovt skulle hängas ut för blekning.

- "Ja när nu linet var spunnet, skulle garnet tvättas, som tillgick så att man lade ben omkring tapphälet i tvättbunken, så björkaska ett varv, så ett varv garn, så kokade man vatten och slog över, sedan för man till sjön och sköljde det. Så när detta var gjort, sattes garnet på två stänger och lades ut på snön för blekning, och när vårsolen tagit sista snön var det tid att ta upp garnet och hänga det på en solig vägg för torkning." (Anna Sjöbom, Enviken och Stockholm)

Avfallet vid skäkningen kallades *skakungar*. Dessa handskäktades om igen och kunde spinna till ett mycket grovt garn. Av det vävdes tyg till säckar och till fässingar att stoppa halm i för bädden.

De grövre blånorna, *skatblår* och *grovblår* spans till inslag i blaggarnsvävar som användes bl a till säckar och fässingar. Övriga grovblår spans till varp till de grövre vävarna. Finare blå spans till inslagsgarn i grova vävnader, använda till blaggarnsbyxor, särkar, grövre skjortor, strumpor och överdelar. Dessa vävar gjordes i kyperteknik och blev efter några tvättar mjuka och behagliga trots sin grovhet.

Det finaste linet spans givetvis till de tunnaste lärfterna, både som inslag och varp. Det krävdes lång erfarenhet, stor och säker kunskap att spinna till varp. Med beundran berättas t ex om "mormor som kunde spinna varp". Vävgarnerna användes enbart spunna, ej tvinnade.

Andra varpgarner som spans, var de som skulle användas till kjol- eller förklädestyger och till de olika sidigt vävda halvylletygerna till livet och livstyckena.

Lintråd för sömnad däremot spans av fint lin och tvinnades tvåtrådigt. Denna tråd användes både till llnesömnad och även till de ylleplagg som skräddaren tillverkade vid sitt besök i gården. För egen del spann och tvinnade man en till tre härvor "sytråd" per vinter.

Skotråden som skulle beckas spans ganska grov och man tog två trådar tillsammans utan tvinning och drog dem genom en beckklump

inuti handen. Skotråden försågs med svinborst i ändarna för att kunna träs igenom det uppsylade hålet i lädret.

Garn och tråd spanns även för avyttring, till sk "säljgarn". "Olmas Erker i Klockarnäs körde med sitt förråd av lingarn och linnetråd runt Siljan och sålde." (Eu 29948).

Senare, i slutet av 1800-talet, användes också blångarnet som inslag i handduksvävarna, som då genom kurser och skolor blivit på modet. När bomullsgarnerna blev lättillgängliga och överkomliga i pris användes gärna bomullsgarn till varp och det hemspunna linet fick bli inslag.

Detta skedde här fullt ut inte förrän vid sekel-skiftet 1800-1900, vilket är sent i jämförelse med andra socknar. Men även på 1900-talet fanns kvinnor, som vävde med egen spunnen linvarp. Det vävdes mycket halvlinne med handspunnet lingarn som inslag till dukar, lakan och örngott ända fram till och med andra världskriget, även in på 1950-talet

Att gå med rock

När juldagarna var slut och karlarna utrustade för kol- och timmerkörning i skogen, tog man fram spinnrocken för att spinna lin och ull. Bästa spånadstiden var mellan jul och kyndelsmäss. Kvinnorna samlades hos varandra, man bjöd in till "röckkalas" eller "jeck mä rök". Sådär vid niotiden, när föjset var stökat, klädde man sig "mellavärsklädd", dvs varken i de bästa eller sämsta kläderna, tog sin spinnrock och gick till den gård som bjudit till kalas.

Där kunde upp till ett femtontal spinnrockar vara igång samtidigt. De äldre som inte orkade "trampa så kringt" spann grovblånorna. De unga brukade tävla om vem som kunde spinna det finaste garnet och de flesta rullarna.

Det gällde att spinna "fint sôm seltji" och ett ordstäv sade att garnet skulle "spinnås så grännt, så vävrumpa jeck genôm vigsilringjin". Var och en spann åt sig själv. En duktig spinnerska skulle åstadkomma en 18 pasmars härva om dagen.

Rockkalaset varade hela dagen med uppehåll för matpauser. Man sjöng och skämtade. "När man ville veta om en pojke och flicka voro kära i varandra så brände man lingubbar, som tillgick så, att man gjorde små bollar av lin och lade dem bredvid varandra på spisen, så gav man dem namn, en pojkes och en flickas, varefter man drog upp spjället och tände eld på dem, följdes de båda upp genom skorstenen var kärleken ömsesidig, men om en gick upp och den andra blev liggande kvar, då var bara den som gick upp kär." (Anna Sjöbom, Enviken och Stockholm)

Ibland var rockkalas för flickorna ena dagen och för gummorna den andra. Det gick inte för en ungmod - hur nygift hon än var - att få vara med på flickkalasen.

Det textila arbetsåret

Hela året var präglad av förberedande arbeten att få fram råvaran till textilierna. Såväl skinn som vävnader och kläder av alla slag krävde ett enormt arbete som styrdes av husmor och döttrar och andra kvinnor på gården.

En eller flera vävstolar var igång en stor del av året, med bestämda tidpunkter när garn och vävar skulle vara avklarade.

Före jul spanns skakungarna och de grövre blånorna. Efter jul och fram till kyndelsmäss eller våffeldagen spanns linet och ullen. Därefter sattes linvävarna upp så att de blev klara i tid för att blekas på snön innan den försvann. Sedan kom yllevävarna, dessa gick dessutom bättre att hantera när det blev lite varmare. Inför fåbodvistelsen skars lärften till plagg och kuddhuvor som broderades och sömmades under sommaren. Då hade redan årets sådd av lin börjat växa och på sensommaren var det dags att börja om igen med att riva linet och klippa fåren.

Nyttovävar

Det allra viktigaste att väva i hemmen - förutom vadmal - var *slitvävarna* i linne till alla vardagsplagg och till bädden.

Vardagsplaggen såsom blaggarnsbyxor, skjortor, strumpor, särkar och grövre överdelar slets ut och återanvändes till sista tråden. Därför finns så få plagg kvar. Mycket fick bli lappar på andra plagg, det fick duga till mindre

förvaringspåsar eller torktrasor. Och till barnblöjor förstås.

Kunde man klippa smala remsor av lapparna, vävdes underbredor, dvs trastäcken att lägga över den lösa halmen i sängen. Eller så vävde man finare trastäcken - slarvtäcken - med färgglada inplock, dessa täcken blev dekorativa och fick ligga överst i den uppbäddade sängen. Egentligen var man skyldig att lämna ifrån sig (mot ersättning) all linnelump under åren 1738 - 1820-talet till pappersbruket i Grycksbo. Allt papper tillverkades då av lump. Länsmannan eller rotebonden skulle se till att allt blev insamlat. Ute i bygden försökte man försvara behovet av att få väva trasvävar för att komplettera sängutstyrelsen.

Slätvävarna i linne var också viktiga, från den finaste till den grövsta. Av det finaste, tunnaste lingarnet vävdes vävar med en trådtäthet mellan 16-36 trådar per centimeter. Av detta syddes överdelar, finare skjortor, hänglakan och långörngott. Längre tillbaka användes även dessa lärfter till halskläden, förkläden och linnehuvor.

Säckar

Säckar behövdes för bl a säd och mjöl och de vävdes av de sämsta linblånorna. Tekniken var spetskyptert eller vieväv. Kanske tog man ibland samma väv till säckar som till fässingar.

I ett inventarium från år 1739 uppges 3 skinn-säckar och 1 garnsäck. Så småningom uppträder garnsäckarna ensamma.

I bouppteckningarna anges säckarna i antal från 1 till 13 stycken. Det var säkert de bästa som togs upp vid arvskiftet, de sämre kom inte med men fick ändå duga fast de var lap-pade många gånger.

För att känna igen säcken märkte man den ofta genom att sy på bomärket, antingen i vadmal eller annat tyg, eller man broderade initialerna i korssöm.

Rapport från Årsmötet 1999

Karin Bringert, sekreterare

Den 13 mars 1999 hälsade Skånelins ordförande Ruth Olsson ett 40-tal medlemmar väl-

komna till Hantverkshemmet i Sjöbo och en utställning om spånads- och oljelinprodukter m m.

Årsmötesförhandlingarna leddes av Jan-Greger Persson som inledde med att berätta om 1998 års odling av oljelin. Av 16 500 ha sått oljelin blev endast 6 000 ha skördat. Arealbidragen från EU gör att man odlar mer än man har för avsikt att skörda.

Oljelinfrö, för konsumtion, har förädlats fram till att anta en gul färg, för att man skall kunna skilja det från oljelin för tekniskt bruk. Ett projekt i Hallands län pågår för att få fram fibrer till industrin. Staten har satsat c:a 20 miljoner kronor och man får ett EU-stöd med 7 000 kr/ha. Linet huggs och får ligga kvar på marken för att rötas. Fibrerna skall användas till luftfilter, odlingsdukar, tapeter och isolering i bostadshus (ersätter glasfibrer). Spånadslinodlingen som hobbyverksamhet fortgår som tidigare.

Årsmötet beviljade styrelsen ansvarsfrihet för det gångna verksamhetsåret. Årsavgiften fastställdes till oförändrat belopp, 70 kr. Dock välkomnas frivilliga bidrag.

Den nya styrelsen fick följande utseende:

Ordförande	Ruth Olsson, Sjöbo
V ordf	Eskil Persson, Lund
Kassör	Henny Johansson, Brösarp
Sekreterare	Karin Bringert, S Björstorp Eva Ekstrand, Kävlinge Ulla Jönsson, Trelleborg Jan Lindberg, Billeberga
Suppleanter	Solgerd Nilsson, Kävlinge Ingrid Lindberg, Billeberga Monica Nilsson, Sjöbo Annika Henriksson, Eslöv Sten Stymne, Svalöv
Revisorer	Jan-Greger Persson Sonja Johannesson
Suppl	Anita Svensson
Valberedning	Jan-Greger Persson, Kävlinge Karin Persson, Kristianstad Irmela Paulsson, Båstad

Eskil Persson avtackade den avgående kassören Sonja Johannesson med en blomma och tackade för allt arbete under många år. Även

Karin Gustafsson avtackades, hon har varit föreningens revisor från starten.

Efter att årsmötet förklarats avslutat, höll Ann-Sofie Sidgren ett mycket uppskattat föredrag om sitt specialarbete om "Lin, det högst nyttiga". I samband med kaffe och goda linfröbullar mannekängade tre damer i vackra kläder i naturmaterialen ull, lin och bomull från Baltiska Ting i Landskrona. Ett mycket uppskattat inslag av de ca 100-talet personer som hittat till Sjöbo och den fina utställning som föreningen Skånelin presenterade vid Årsmötet 1999.

Skånelins utställning på Vävstolsmuseet i Glimåkra

Karin Bringert

Tyvär kom erbjudandet om att få delta med en utställning på Vävstolsmuseet för sent för att få med information i vårens utskick av Linum. Men trots det korta varslet fick Skånelin fram en utställning - Från frö till tåga och färdig vävnad -. Snickargården i Glimåkra ställde ut sina linredskap.

Söndagen den 18 april invigdes utställningen av Eskil Persson som höll ett mycket intressant föredrag om föreningen Skånelin, från start och fram till nu.

Utställare har varit:

Ruth Olsson, lin

Solgerd Nilsson, knypplat

Ulla Jönsson, vävnader

Henny Johansson, vävnader

Karin Bringert, vävnader

Mats Gilhoff, smycken och virkat

Jan-Greger Persson, oljelinprodukter

Utställningen har pågått under tiden 18/4 - 22/6.

Spinnegillet i Ingeborrarp

Den 8 maj 1999 var det spinnegille i Ingeborrarp utanför Örkelljunga. En solig dag, men kallt i vinden. Ulla-Britt Lantz kunde hälsa ett 40-tal damer, de flesta med spinnrock, välkomna till den mycket vackert belägna hembygdsgården och friluftsmuseet. Vi bjöds på härligt fika på hembygdsgårdens värdshus. När

vi fått ordning på våra spinnrockar kunde vi i skydd av huslångorna sitta ute och spinna, prata lin och se hur de bråkade, skäktade och häcklade sitt lin. Vi gjorde även besök i de olika stugorna som inrymde bl a trämuseum och järnmuseum. En utställning från en linkurs kunde vi beskåda i Birkehallen. Efter en mycket god middag och eftermiddagsfika kunde vi mycket nöjda åka hem efter en givande dag. Tack, Ulla-Britt m fl, för ett mycket lyckat arrangemang.

Nästa års spinnegille blir den 6 maj 2000 i Billinge hembygdsgård.

Något om kurser i linberedning

Ruth Olsson

Skånelin bedriver linkurser i Medborgarskolans och Vuxenskolans regi i Örkelljunga, Svalöv och Sjöbo. Varje kurs omfattar 30 lektionstimmar. Kursen inleds med att linet ryckes, frörepas och rötas. Sedan sker bråkning och skäktning, först med hjälp av de gamla handredskapen och därefter maskinellt i Brydestuan i Svalöv. Häcklingen, som är det roligaste momentet, sker för hand. Avslutningsvis undervisas i spinning både på slända och med hjälp av spinnrock. Det praktiska arbetet varvas med studiebesök och teori.

Ulla-Britt Lantz, Mats Gilhoff och undertecknad, Ruth Olsson, håller i kurserna. Alla tycker att det alltid är lika roligt att träffa linentusiaster på kurserna.

Tänk på att Du kan hyra en elektrisk spinnmaskin utav Skånelin. Är Du intresserad av att prova på, så kontakta Ruth Olsson, tel 0416-12 230.

PRESSTOPP

Sydsvenska mästerskapet i Linspinning gick av stapeln lördagen den 28 augusti i Dädesjö hembygdsgård.

1:a pris och vandringspris gick till Ulla-Britt Lantz, Örkelljunga

2:a Irmela Paulsson, Båstad

3:a Kerstin Sjöberg, Hovmantorp

Både Ulla-Britt och Irmela är medlemmar i Skånelin. GRATTIS.

Mer om tävlingen i vårens Linum.